

Obnova krojů v brněnských městských částech

Restoration of Folk Costumes in Brno Districts

Prof. PhDr. Alena Křížová, Ph.D.

Ústav evropské etnologie FF MU, Arna Nováka 1, 602 00 Brno,
CZECH REPUBLIC
krizova@phil.muni.cz
ORCID: 0000-0003-2980-5622

Abstract

The inhabitants of the Czech-German city of Brno stopped wearing traditional costumes in the mid-nineteenth century, and only several suburban villages supplying the market with local products kept them as a sign of quality. Material documents have disappeared; the oldest pictorial sources date from the turn of the twentieth century. Under the influence of *svéráz* [» peculiarity] and due to the need to demonstrate belonging to the Czech nation, festive folk dress from the Kyjov area was worn in the interwar period. In the second half of the twentieth century, this type of folk dress was also worn at kermesses. In the new millennium, individual city districts have made greater effort to restore the original folk dress ensembles. Sometimes, this is initiated by members of folk ensembles and local history and geography enthusiasts, but in many cases this activity comes from the ranks of political representatives. The restoration of folk costumes has thus become a matter of prestige, leading to competition between neighbouring city districts. The quality of the folk costumes corresponds to the level of effort to achieve credibility, and the financial resources available.

Key words

Folk costume – restoration – kermesse – Brno

Acknowledgement / funding

Studie je výstupem projektu Nemateriální kulturní dědictví: heritizace i žitá každodennost (MUNI/A/1486/2023), realizovaného v rámci programu Specifického výzkumu Ústavem evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.

V posledních desetiletích a zvláště po roce 2000 se stala obnova krojů v České republice téměř módní masovou záležitostí. S tímto fenoménem je možné se setkat na venkově, kde byla po několik desetiletí přerušena kontinuita v nošení

krojů, v nevyhraněných lokalitách, kde není žádná povědomost o podobě původního místního oděvu, a dokonce ve městech, kde se ani v minulosti nezformoval (nebo nezachoval) vyhraněný regionální typ lidového oděvu s jednoznačnými rysy, popřípadě se v oděvním kompletu mísily součásti z blízkého okolí s městskými prvky.¹ Pokud se v průběhu 20. století chtěli obyvatelé zúčastnit lidových slavností nebo měli potřebu demonstrovat svou národní příslušnost, pak posloužily jako reprezentanti kroje plzeňské nebo kyjovské. Po roce 1990 došlo k oživení spolkového a společenského života, jehož součástí jsou mimo jiné rozmanité festivity. Popudem k pořizování krojů se stalo pořádání hodů, popř. jiných místních slavností (vinobraní, erbovní slavnosti, výročí založení obce, krojované průvody, plesy apod.) a kroje se staly prestižní záležitostí a formou jakési neformální soutěže mezi sousedícími komunitami. Jednou z příležitostí jsou každoroční hojně navštěvované slavnosti v centru města *Brněnsko tančí a zpívá*.

Ovšem se snahami o obnovu kroje vyvstává mnoho odborných problémů a řada otázek, které se pokusíme nastínit a na které i etnolog těžko hledá jednoznačnou odpověď. Specifickým příkladem odlišných postojů a rozdílného způsobu rekonstrukcí krojů je současné Brno s městskými částmi, které pochoitelně netvoří homogenní celek. Cílem této studie je poukázat na složitost problematiky na třech případových studiích z rozdílných lokalit.

Počátky obnovování krojů

Tradiční oděv byl považován společně s venkovským stavitelstvím a jazykem/nářečím za jeden z podstatných znaků určujících vymezení národopisných regionů v rámci českých zemí.² V polovině 19. století, v době národní emancipace, sehrál lidový oděv roli inspirace při snahách o vytvoření univerzálního národního kroje vyjadřujícího příslušnost k českému národu³ a podobně též sokolského i baráčnického kroje.⁴ I když iniciativa směřující k vytvoření národního kroje nebyla završena úspěchem, potřeba srozumitelného vizuálního symbolu přetrvávala i v první polovině 20. století. Jako příklad revitalizace kroje je možno uvést velkorosé pořizování mužských i ženských kompletů v souvislosti s Valašským rokem 1925, kdy bylo při této příležitosti otevřeno Valašské muzeum v přírodě

1 Fenomén obnovy či revitalizace, popř. rekonstrukce krojů se odráží mimo jiné ve velkém počtu prací studentů na FF MU Brno. Stručné výzkumné zprávy i podrobnější bakalářské a magisterské diplomové práce dokumentují tyto aktivity, jejichž výsledkem je široká škála nových krojů, od rekonstrukce reálné podoby až po zcela nové kreace bez vazby na konkrétní regionální typ.

2 aj [Alena JEŘÁBKOVÁ]: Lidový oděv. In: Brouček, Stanislav – Jeřábek, Richard (eds.): *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. Praha: Mladá fronta, 2007, s. 498–500.

3 MORAVCOVÁ, Mirjam: *Národní oděv roku 1848. Ke vzniku národně politického symbolu*. Praha: Academia, 1986.

4 RÁMIŠOVÁ, Šárka: *S hrdostí nošený. Sokolský kroj, úbor a scénický kostým*. Praha: Národní muzeum, 2018.

v Rožnově pod Radhoštěm. Podmínkou finanční subvence na pořízení kroje bylo dodržení předepsaného vzhledu a takto byla uměle vytvořena uniformita valašského kroje, která byla obyvatelstvem ochotně přijata a během jedné generace se stala normou.⁵ Do podoby krojů zasáhly také vlny svérázu, které se vzedmuly jednak v nepříznivých politických a společenských časech, ale také v dobách radosti a oslav po vzniku Československa.⁶

Podobná hnutí národního uvědomění probíhala pod vlivem romantismu od konce 18. století až po začátek 20. věku v dalších evropských zemích, a to nejen v těch, které se vymaňovaly z nadvlády jiného etnika.⁷ Z těchto procesů vyplývá, že nešlo jen o uchování a zakonzervování pozůstatků zanikající tradiční kultury, ale o touhu po vyjádření národní sounáležitosti a demonstraci národní jedinečnosti. Pro tento účel byly vytvořeny mnohé nové oděvní komplety čerpající z regionálních variant tradičního oděvu, ale zhotovené ze současných materiálů v široké barevné škále. Příkladem je *dirndl* rozšířený v alpských zemích pro nošení při svátečních příležitostech na venkově i ve městech.⁸

Když po roce 1948 začaly u nás vznikat folklorní soubory, využívaly z počátku originální oděvní součásti, ale záhy bylo nutno doplňovat komplety o nové díly. K tomuto účelu byly vydávány sešity s popisy i střihovými přílohami, např. od Blaženy Šotkové,⁹ a v regionech bylo možno se obrátit na specializované profesionální výrobce, krejčí, švadleny a vyšivačky, ševce a zhotovitele doplňků. V tomto případě bylo nutno oděv přizpůsobovat nové funkci a estetice. Pro taneční účely se volila vhodná střihová řešení, docházelo ke změnám materiálu, sjednocení barevnosti, zvětšení motivů výšivky apod. Regionální typ lidového oděvu se postupně proměňoval na scénický kostým.

Tradiční lidový oděv na Brněnsku

Poznání historické podoby tradičního oděvu¹⁰ na Brněnsku se věnovala především dlouholetá kurátorka textilní sbírky v Etnografickém ústavu Moravského zemského muzea Miroslava Ludvíková.¹¹ Zaměřovala se na širší Brněnsko včetně

5 KUMINKOVÁ, Eva: *Tradice – proměny – identita. Lidový oděv a tanec na Valašsku jako zdroje inspirace*. Brno: Masarykova univerzita, 2021.

6 KŘÍŽOVÁ, Alena: *Kroj jako výraz národní/regionální identity*. In: Křížová, Alena – Pavlicová, Martina – Válka, Miroslav: *Lidové tradice jako součást kulturního dědictví*. Brno: Masarykova univerzita, 2015, s. 9–88.

7 ROMÁNKOVÁ, Eva: *Od národního hnutí k folklorismu: proměna lidového oděvu v Evropě v 19. a 20. století*. *Národopisná revue* 26, 2016, s. 179–190.

8 EGGER, Simone: „Kroj“ v postmoderně. Politika identity, inscenování a identifikace. *Národopisná revue* 26, 2016, s. 191–200; ULRYCHOVÁ, Marta: *Funkce „Trachtu“ v životě obyvatel severní části Bavorského lesa (současný stav)*. *Národopisná revue* 26, 2016, s. 201–213.

9 ŠOTKOVÁ, Blažena: *Naše lidové kroje*. Praha: Vyšehrad, 1951.

10 KANDERT, Josef: *Poznámky k výzkumu a chápání „tradice“*. *Český lid* 86, 1999, s. 197–214.

11 LUDVÍKOVÁ, Miroslava: *Kroj brněnského venkova*. Brno: Městské kulturní středisko S. K. Neumanna, 1981; *táž: Obřadní kroj na Brněnsku*. Brno: Moravské museum, 1959.

Obr. 1. Krojovaný hodový průvod. Brno-Komín, 2023. Archiv H. Vyšinské.

obcí, které netvoří Brno-město, ale spadaly organizačně pod okres Brno-venkov a udržel se v nich déle způsob zemědělské obživy a s tím spojené tradice. Miroslavě Ludvíkové šlo mimo jiné o vytyčení hranic Brněnska, dotýkajících se na západě Horácka a Podhorácka, na severu Malé Hané, na východě Hanáckého Slovácka a na jihu německého osídlení blízkých obcí a měst. Nejen samotného Brna, ale právě lokalit s převažujícím německým živlem se týkaly největší společenské změny po druhé světové válce, kdy bylo toto obyvatelstvo vysídleno a postupně nahrazeno novými příchozími. Kroj na Brněnsku tedy Miroslava Ludvíková označila jako středomoravský a přiřadila jej svým charakterem k západní skupině, tj. k Čechům a Horácku.

Miroslava Ludvíková ve svých pracích uvádí, že v kroji na Brněnsku nebyly velké rozdíly ani geograficky, ani etnicky. Zvláště v mužském oděvu, který se odkládal od poloviny 19. století a postupně získával městský charakter. Ještě kolem roku 1880 jsou zaznamenáni staří muži nosící tradiční oděvní součásti, jimž se mladí posmívali do „hadrníků“. Byla snaha tradiční oděv co nejvíce vzhledově přiblížit městskému, proto se původní haleny z přírodní vlny a žluté koženky přebarvovaly na černo, spodky pod kolena se nahrazovaly tmavými dlouhými vlňnými kalhotami, ke kterým se nosily vesty a svrchní kabáty městského typu.

Rozdílly byly v doplňcích (především kloboucích), v barevnosti vest (na západě se nevyskytovaly červené) a v obřadním oděvu, kdy u západního typu se nenosily zástěry, ale svatební ručníky. Ženský komplet sestával z dlouhé košile s rukávky, rukávců ke krku, kolem kterého byl připevněn malý krejzl, sešité sukně, zástěry bílé s prolamovanou výšivkou nebo hedvábné, a živůtku, u něhož bylo zapínání na háčky vystřídáno šňerováním. Od začátku 19. století, tj. od doby empíru se do ženského kroje ve větší míře začleňovaly módní součásti, např. krátké kabátky, překřížené šátky, tzv. půlky na hrudníku, a především vídeňské nebo lipské šátky na hlavu. Do vzhledu však zasahovaly i vnější vlivy. Ve druhé polovině 19. století se vyvinul ženský tzv. řemeslnický kroj. V sokolských a pokrokových rodinách nosily dívky a ženy červené punčochy a někdy i zástěry, v orelských zase modré.¹²

Rozšíření a obliba kyjovského kroje

Přirozený vývoj ženského oděvu skončil kolem první světové války, ovšem již v době Národopisné výstavy československé se stále více prosazovala svérázová podoba a na Moravě oblíbený kroj z Kyjovska.¹³ Kyjovský kroj, který se stal jakýmsi zástupcem národního kroje (podobně jako plzeňský a piešťanský), v meziválečném období také na Brněnsku běžně nahrazoval při slavnostních příležitostech místní podobu kroje. Například Sokolská jednota v Jundrově pořádala od roku 1924 slovácké hody, kterými si přivydělávala na stavbu sokolovny. Organizátoři si nejdříve půjčovali kroje z Hovorán, později si pořídili vlastní.

Během protektorátu Čechy a Morava působily v česko-německém Brně silné svérázové iniciativy, které se však týkaly převážně výzdobných prvků na dámském módním oděvu. V širokých vrstvách se svéráz prosazoval v podobě výšivky jakýchsi univerzálních „slováckých“ motivů. Dětem se podomácku šily stylizace lidového oděvu, tzv. bémiška, děvčátka měla červenou sukýnku, bílou halenku a černou vestičku.¹⁴

Ani po druhé světové válce neklesala na Brněnsku obliba kyjovského kroje (kromě několika městských částí), ceněna byla zvláště jeho reprezentativnost. Proto je logické, že se na něj specializovaly i půjčovny. Známa firma patřila Jožkovi Frýbortovi z Komárova a paní Mackové ze Žabovřesk, jež nabízela

12 SVOBODOVÁ, Vlasta: Lidový kroj na brněnských předměstích. *Český lid* 75, 1988, s. 78–84; táz: O lidovém kroji a městském odívání. In: Sirovátka, Oldřich a kolektiv: *Město pod Špilberkem. O lidové kultuře, tradicích a životě lidí v Brně a okolí*. Brno: Doplněk, 1993, s. 89–97; NOVÁKOVÁ, Lenka: Tradiční oděv na Brněnsku. In: Fasora, Lukáš – Štěpánek, Václav (eds.): *Dějiny Brna 6. Předměstské obce*. Brno: Archiv města Brna, 2017, s. 207–227.

13 PAVLICOVÁ, Martina – UHLÍKOVÁ, Lucie (eds.): *Od folkloru k folklorismu. Slovník folklorního hnutí na Moravě a ve Slezsku*. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1997; tytéž: Folklor, folklorismus a etnokulturní tradice. Příspěvek k terminologické diskusi. In: Blahůšek, Jan – Jančář, Josef (eds.): *Etnologie – současnost a terminologické otázky*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2008, s. 50–56.

14 Ze vzpomínek Aleny Jeřábkové (nar. 1934), rozhovor červen 2024.

kyjovské, šardické a hovoranské kroje. Také v současnosti existuje v Brně a okolí několik půjčoven nabízejících kyjovské kroje různé úrovně. Za víkend si účtují za mužský komplet 900–1 100 Kč, za ženský komplet 1 700–1 900 Kč, v nabídce jsou také různé varianty dospělých a dětských krojů. V obcích, které měly blíž k Hané, se zapůjčují kroje z Letonic na Vyškovsku u Františka Henricha.¹⁵

Bohužel obecně mají půjčovny se zapůjčители špatné zkušenosti, kroje se vracejí poškozené, což je důsledkem neopatrného zacházení. Výjimkou není zábava krojovaných na kolotočových atrakcích nebo předvádění tanečních vystoupení s akrobatickými prvky. Sami nositelé považují v tomto případě kroj za jakýsi druh karnevalového kostýmu. K tomuto vnímání částečně přispívá dramaturgie oslav. Již nejde jen o průběh obřadu v původní podobě, ale o zábavu bez hranic, o hru, při které vystupují účinkující v různých historických kostýmech. V minulosti byla běžná praxe v mnoha lokalitách na Brněnsku (např. Moravany u Brna), že kroje (především kyjovské) pořídila obec vlastním nákladem, pak se většinou o ně stará konkrétní osoba, jež je každoročně chystá pro členy chasy. V těchto lokalitách pak dochází k rozporům, pokud vznikne iniciativa se snahou obnovit původní místní kroj. Jedním z argumentů je finanční náročnost pořízení nových kompletů i s tím, že je škoda nevyužívat stávající.

V současnosti (v roce 2024) se kyjovský kroj stále používá při hodech v deseti městských částech (např. Husovice, Jundrov, Bystrc, Kníničky). Někde jsou obnoveny kroje třeba jen pro 2–4 páry (např. Královo Pole) a postupně se doplňují další. I v těch brněnských čtvrtích, kde se udržuje původní kroj, není nic neobvyklého, když jsou někteří účastníci oděni v kyjovském kroji (např. v Líšni).

Brněnská specifika

Dnešní tzv. Velké Brno vznikalo postupně, a to připojováním příměstských obcí v několika vlnách: brzy po založení Československé republiky v roce 1919, za protektorátu v roce 1944 a pak v souvislosti se správními úpravami v roce 1960 a 1971. Poslední, z našeho pohledu nevýznamná změna se odehrála v roce 1980, a to připojením Útěchova. Celkem jde o 28 městských částí, avšak ve skutečnosti je to 37 původních lokalit. Podstatnou skutečností byl velký podíl obyvatel německé národnosti, v meziválečném období to bylo 25 až 30 %. Brněnští Němci patřili převážně k vyšší sociální vrstvě měšťanů, ale také jako zemědělci obývali některé příměstské obce na jihu a jihozápadě města, které přirozeně navazovaly na německé osídlení v blízkosti rakouských hranic. Specifikem Brna je tedy především skutečnost, že leží na rozhraní několika národopisných oblastí, jejichž kultura pochopitelně prosakuje do dřívějších příměstských obcí, dnešních městských čtvrtí. Ačkoli industrializace v 19. a 20. století přispěla k růstu

15 Např. Růžena Hodaňová, Slatina; Zdeňka Voborová, Holásky; Jana Kafková, Rajhradice; Anna Ondráčková, Holubice.

Obr. 2. *Obnovený kroj. Brno-Jundrov, 2023.*
Archiv H. Vyšínské.

města a propojení dříve samostatných lokalit, ještě donedávna bylo možno vnímat jednotlivé části. Teprve horečnatá developerská výstavba v posledních desetiletích, která se zaměřuje právě na využití všech volných ploch mezi obcemi, brownfieldů po zrušených továrnách a proluk, začíná stírat venkovský charakter širšího Brna. Nicméně kostelík nebo kaple na nevelkém náměstí, tvořeném přízemními rodinnými domky stále vypovídá o charakteru původního osídlení.

V současnosti jsou kroje obnoveny v 18 městských částech, ovšem v různé míře. Někde jde jen o jeden ukázkový pár, jinde postupně nechávají šít kroje pro další páry, v některých případech má nové kroje folklorní soubor nebo celá chasa, případně různě vel-

ká skupina iniciátorů a nadšenců. Zjištěná fakta vycházejí z terénního výzkumu uskutečněného od května 2023 do konce září 2024 (oblíbené jsou svatováclavské hody), ale situace se každým rokem mění a nově pořizovaných krojů bude v dohledné době jistě přibývat. Následně předkládáme čtenáři tři případové studie, které demonstrují zcela odlišnou situaci ve třech městských čtvrtích.

Příklad první: Líšeň – lokalita s nepřetržitou kontinuitou

Příkladem kontinuity v zachování kroje v původně samostatné obci je Líšeň. Obyvatelky Líšně byly vyhlášenými trhovkyněmi, které na Zelném rynku nabízely domácí produkty. K marketinkové přesvědčivosti poctivé venkovské kvality patřily i jejich kroje a výrazné nářečí, jež si uchovaly až do osmdesátých let 20. století. Vztah k tradiční kultuře byl v Líšni nepřerušovaný, trvalý zájem o lidovou kulturu dokládá Národopisná slavnost v srpnu 1939 organizovaná sběratelem lidových písní Františkem Svobodou, který po druhé světové válce založil Líšeňské krůžek. Od konce šedesátých let pořádali členové Československé strany lidové (Josefa a Jan Ftáčnickovi) václavské hody. V roce 1975 vznikl soubor Líšňáci navazující na práci Františka Svobody. V současnosti se konají líšeňské

Obr. 3. Tanec stárků. Brno-Líšeň, 2022. Webové stránky městské části Brno-Líšeň.

hody ke sv. Jiljí v termínu kolem 1. září s bohatým programem u zámku rodiny Belcredi. A kroje se nosí také pravidelně na ostatky. Soubor Líšňáci nejprve používal původní krojové součásti, později komplety doplňoval nově pořizovanými podle jedinečných obrazových pramenů, kterými jsou akvarely kojetínských malířky Marie Gardavské ze začátku 20. století,¹⁶ jejichž popularitu zvýšila distribuce na pohlednicích a v roce 2013 se neúnavný organizátor Josef Trávníček zasadil o vydání samostatné publikace.¹⁷

Současný líšeňský kroj je v rámci Brněnska reprezentativní. V ženském kompletu je výrazná především brokátová sukně na čtyřech spodničkách, brokátový živůtek/kordulka na vyšíváných rukávcích s krejzlem kolem krku a speciální úprava hlavy se zaplétáním „na motáč“. Brokáty používané na živůtky, sukně a zástěry mají širokou barevnou škálu a rozmanité vzory, takže kroj není uniformní a působí přirozeně. Muži nosí tmavé kalhoty se šlemi zasunuté v holínkách, košili s rukávy staženými do manžet a delší červenou vestu. Výrazným znakem je klobouk se širokou krepou.

16 VÁLKA, Miroslav: Dílo Marie Gardavské jako ikonografický pramen ke studiu lidového oděvu. *Folia ethnographica* 32, 1998, s. 57–68.

17 TRÁVNÍČEK, Josef: *Moravské typy z Líšně u Brna dle originálů Marie Gardavské*. Brno: Národopisný soubor Líšňáci, 2013.

Obr. 4. Obnovený kroj. Přízřenice, 2018. Archiv H. Vyšinské.

Příklad druhý: Přízřenice – vysídlená německá obec

Odlišný vývoj má obnova krojů v dřívějších obcích s převahou německého obyvatelstva, dnes v městských částech, jako Dolní a Horní Heršpice, Komárov, Přízřenice, Brněnské Ivanovice, Černovice a Dvorská, nacházející se na jižním okraji města. Po nuceném odchodu původních obyvatel po roce 1945 byla obec nově dosídlena. V Přízřenicích¹⁸ se sice konaly hody až do sedmdesátých let 20. století, ale ve slováckých krojích. Začátkem devadesátých let proběhl první pokus o znovuoživení hodové tradice, iniciátorem byl syn posledního stárka Jaromír Ryšavý, ale teprve od roku 2018 se hody pořádají pravidelně. Hlavní zásluhu na jejich obnově má rodina Janských a Viktorie

Chomaničová. V tomto roce vznikla také iniciativa usilující o vytvoření přízřenickeho kroje. Po odsunu německých obyvatel se však nedochoval žádný hmotný doklad, existovalo jen několik fotografií z meziválečného období. V roce 2017 navštívil jeden z členů aktivní rodiny Janských vystěhované přízřenicke Němce v obci Dornstadt v Bádensku-Würtembersku, u nichž získal dva ženské kroje ze šedesátých let, které byly použity pro sklepnicí. O rekonstrukci byla požádána zkušená krejčová Hana Vyšinská, jež ve spolupráci s historikem Liborem Janem a s podporou městského úřadu ušila kroj pro čtyři páry (další čtyři páry měly hanácké kroje). Mužský komplet si zachovává tmavou barevnost vesty i kalhot, v ženském kompletu je zajímavostí plisovaný lem ženské zástěry.

18 LECHNEROVÁ, Eliška: *Obnova krojů v Přízřenicích*. Závěrečná zpráva z výzkumu. Brno: Ústav evropské etnologie FF MU, 2023.

Obr. 5. *Poslední hody. Brno-Vinohrady, 2008.* Převzato od L. Žaludové.

Příklad třetí: Vinohrady – panelové sídliště

Zcela jiný příběh je zavedení hodů a pořízení krojů ve čtvrti Vinohrady,¹⁹ kterou tvoří panelové sídliště budované v osmdesátých letech, kde každá ulice nese název některé slovácké obce. Hody se začaly pořádat v roce 1996 z popudu prvního starosty Milana Černockého. Až do roku 2002 se nosily slovácké kroje, nejdříve z půjčovny, později se podařilo zakoupit kroje z Pozořic. Přesto skupina žen z občanského sdružení Přátel lidových tradic začala usilovat o vytvoření originálního vinohradského kroje. Původní představa byla, že každá ulice by měla kroj v duchu té obce, jejíž jméno nese. Po konzultacích s Lenkou Novákovou v Etnografickém ústavu MZM se shodly na jistých návrzích, získaly od sponzorů a z Magistrátu města Brna 300 tisíc Kč, sehnaly co nejlevnější materiály a kroje ušily dvě místní švadleny. Avšak mezi místními obyvateli se iniciátorky nesetkaly s pozitivním ohlasem, jejich aktivita byla odmítnuta. Od roku 2007 začala hody pořádat radnice, soubor Vinohradánek a Sbor dobrovolných hasičů. Po roce se však vinohradská chasa vrátila ke kyjovským krojům, v nichž si díky připadaly více „načančané“. Důsledkem neshod dvou skupin organizátorů

19 ŽALUDOVÁ, Lenka: *Hody na brněnském sídlišti Vinohrady*. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita, 2012.

a nedostatečného zájmu obyvatel sídliště Vinohrady bylo zrušení hodů hned v následujícím roce 2008. Nově pořízené kroje jsou uloženy na radnici a nosí je jen jedna z iniciátorek na připomenutí hodů pořádaných v Domově pro seniory od roku 2004.

Proces obnovy či rekonstrukce kroje

Výše popsané modelové situace ukazují, že proces rekonstrukce krojů obecně, nejen v brněnských městských částech, má několik společných rysů. Na prvním místě stojí osobnost iniciátorů, jejich zájem, nadšení, ochota spolupracovat se širším zázemím, schopnost komunikace vůči místnímu zastupitelstvu, a především autorita v komunitě. Snadnější roli mají vedoucí folklorních souborů nebo členové vedení místní části. Pokud jde o novou aktivitu, např. pořádání babských hodů a pořízení nových krojů, naděje na úspěch vyžaduje velké nasazení.

U zodpovědného přístupu se předpokládá dohledání pramenů jako základního zdroje poznání. U městských obyvatel nelze předpokládat vlastnictví hmotných dokladů, proto se iniciátoři obrací na kurátorky Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně s žádostí o radu a pomoc. Mnohdy je tato poradenská činnost časově náročnou součástí pracovní náplně pracovníků muzea a mnohdy také frustrující zkušeností pro obě strany.²⁰ Kromě sbírkových předmětů je snaha dohledat obrazové doklady, v případě Brna jsou nejstarší grafiky z přelomu 18. a 19. století zachycují pohledy na město s figurální stafáží, u níž je rozlišitelné sociální postavení obyvatel a základní charakter oděvního kompletu, délka sukní a pokrývka hlavy u žen, délka kalhot, obutí a kabáty (např. haleny) u mužů.²¹ Významným pramenem jsou dobové fotografie, z konce 19. století pochopitelně ateliérové záběry svatebních párů nebo jednotlivců, zvláště dívek ve svátečním oděvu. Tyto obrazové doklady mají sice velkou výpovědní hodnotu (bohužel bez zachycení barevnosti), avšak pocházejí z doby již značně poznamenané svérázem. Přesto právě takové fotografie se stávají ve velké míře předlohou při obnově krojů.²² Vzhledem k tomu, že neexistuje větší množství srovnávacího materiálu, pak se vybraná podoba stává univerzálním modelem. Důsledkem je uniformita obnovovaných krojů, oživená nanejvýš rozmanitou škálou barevnosti v intencích a podle kreativity zadavatelů nebo zhotovitelů.

Dalším problémovým okruhem jsou použité materiály. Na Brněnsku hrál podstatnou roli textilní průmysl, jehož produkce však byla zaměřena především na

20 Po Miroslavě Ludvíkové převzala sbírku textilu a oděvu v Etnografickém ústavu Moravského zemského muzea Lenka Nováková, poté Gabriela Rožková.

21 Veduty Franze Richtra, Eduarda Gurka, Rudolfa Alta, Františka Kalivody, Émila Rouargue s postavami obyvatel Brna a jeho okolí těžko mohou posloužit jako podklad pro zhotovení kroje. V souboru kvašů z roku 1814 se z Brna nachází pouze jedno vyobrazení, a to z Komárova. Svobodný pár z Komárova je také součástí alba z roku 1837 od Wilhelma Horna, který namaloval i svobodný a manželský pár z Lišně.

22 Fotografie pocházejí z brněnských ateliérů Rafael, Šichan ad.

vlněné látky. Nižším vrstvám byly určeny levné materiály, často s tiskem květinových vzorů, které vidíme na zástěrách žen v kvaších z roku 1814. Později se v krojovém kompletu uplatnily barevné brokáty a hedvábné zástěry, jež zcela změnilly celkový vzhled. K dalším změnám docházelo ve 20. století s rozvojem chemizace textilního průmyslu, např. v sedmdesátých letech ovládla sváteční kroje oblíbená nemačková slotera v pastelových tónech. I v současnosti se při obnově krojů používají dostupné látky bez ohledu na surovinové složení, stuhu ze syntetiky, strojové krajky, strojové výšivky apod., které mají jiné vlastnosti, než původní materiály, a tak se mění celkový vizuální dojem krojového kompletu. Současné kroje na Brněnsku, podobně jako i jinde, jsou výrazně „parádnější“, mají širší sukně, nažehlené rukávy a více zdobných prvků, než bylo obvyklé v minulosti. Samostatnou kapitolou při nošení krojů v současnosti jsou doplňky: silonové punčocháče, komerčně dostupné obutí, mužské pokrývky hlavy. V současnosti jsou diskutované i účesy, vousy, líčení, nošení šperků, brýlí, a zvláště tetování na viditelných místech těla.

Kroj v současnosti jako symbol reprezentace, prestiže a identity (?)

Obnova krojů v brněnských městských částech probíhá podle různých scénářů.²³ Většinou iniciativa přichází zdola, od samotných obyvatel, jejich reprezentantů. Stále častěji se však vyskytuje angažmá místních zastupitelů a regionálních politiků. Podpora pořizování krojů se stala součástí populistické politiky a prestiže. Nejde jen o samotný podnět, ale především o získání finanční dotace (pořízení kroje podle náročnosti vyjde cca na 15 tisíc korun), o kterou se mohou účinně zasadit a zvýšit tak svoji popularitu. Ještě na přelomu tisíciletí přispívaly na zhotovení krojů místní firmy štědrými sponzorskými dary. Tento zdroj však v posledních dvou desetiletích vyschl, a tak je pro obnovu krojů zásadní příspěvek od místní části, města a kraje. Krajský úřad Jihomoravského kraje dával v uplynulých letech na zhotovování krojů téměř milion korun ročně. Občas pak dochází ke střetům zájmových skupin a k rivalitám, kdy si zásluhy na prosazení nových krojů, případně finanční podporu, připisuje více autorů.

Informační platformou je především neformální zpravodajství na sociálních sítích Facebooku a Instagramu, oficiální webové stránky městských částí a webové stránky Folklor Brněnska, které spravuje Lenka Válková. Posledně jmenované jsou přehledně uspořádány podle jednotlivých obcí a městských

23 Kontext k tématu viz: PATOČKA, Jiří - HEŘMANOVÁ, Eva: *Lokální a regionální kultura v České republice. Kulturní prostor, kulturní politika a kulturní dědictví*. Praha: ASPI, 2008; ŘEHÁKOVÁ, Blanka - VLACHOVÁ, Klára: *Národ, národní identita a národní hrdost v Evropě. Sociologický časopis* 40, 2004, s. 489-508; SZALÓ, Csaba: *Sociologie formování sociálních identit*. In: Szaló, Csaba - Nosál, Igor: *Mozaika v rekonstrukci. Formování sociálních identit v současné střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 13-36; JAN-TO, Juraj: *Niektoré súčasné podoby pseudofudovej kultury vo verejnom priestore. Národopisný věstník XL (82), 2023, č. 2, s. 55-66. <https://doi.org/10.59618/NV.2023.2.04>*

částí, stručný text uvádí okolnosti rekonstrukce kroje, jména iniciátorů a realizátorů a fotografie představují obnovený kroj ženský, příp. mužský, zepředu a zezadu, občas i historické doklady. S žádostí o obnovu krojů v mnoha lokalitách na Brněnsku (ale i na Znojemsku) je oslokována Hana Vyšinská a její krejčovství „Hana Mynářová“ sídlící v Jundrově.

Závěr

Je zřejmé, že revitalizace dávno zaniklých krojů ve velkém městě má svá specifika. Velká část obyvatel jsou příchozí, kteří ani nemohou mít vztah k původní místní ani k nově budované tradici, popř. nepocítují potřebu nějaké festivity obnovovat. Počítají s větší mobilitou, než tomu bylo před rokem 1990, střídají bydlení na různých místech města podle svých osobních potřeb. Tyto i další okolnosti ukazují, že obnova kroje obecně a zvláště ve velkém městě je mnohovrstevnatý fenomén, jenž vyžaduje studium oborů etnologie, kulturní antropologie i sociologie. Vývoj posledních let směřuje k dalšímu pořizování místních krojů v městských částech Brna, více nebo méně zdařilých, nicméně vnímaných jako prestižní záležitost. Zatím vlastní kroj v každé lokalitě pouze několik párů, není to tedy masový jev. Avšak vzhledem k tomu, že jde z větší části o mladé lidi, členy chasy apod. tak lze očekávat, že tento trend bude nadále pokračovat. Tento příspěvek pouze naznačil složitou problematiku obnovy krojů ve velkém městě v dnešní době. Nadále bude nutno sledovat další vývoj v širším kontextu politické a společenské atmosféry, která je jedním z významných faktorů.

Literatura

- BROUČEK, Stanislav – JEŘÁBEK, Richard (eds.): *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. Praha: Mladá fronta, 2007.
- EGGER, Simone: „Kroj“ v postmodernitě. Politika identity, inscenování a identifikace. *Národopisná revue* 26, 2016, č. 3, s. 191–200.
- JANTO, Juraj: Niektoré súčasné podoby pseudoľudovej kultúry vo verejnom priestore. *Národopisný věstník* XL (82), 2023, č. 2, s. 55–66 <https://doi.org/10.59618/NV.2023.2.04>
- KANDERT, Josef: Poznámky k výzkumu a chápání „tradice“. *Český lid* 86, 1999, č. 3, s. 197–214.
- KUMINKOVÁ, Eva: *Tradice – proměny – identita. Lidový oděv a tanec na Valašsku jako zdroje inspirace*. Brno: Masarykova univerzita, 2021.
- KŘÍŽOVÁ, Alena: Kroj jako výraz národní/regionální identity. In: Křížová, Alena – Pavlicová, Martina – Válka, Miroslav: *Lidové tradice jako součást kulturního dědictví*. Brno: Masarykova univerzita, 2015, s. 9–88.
- LECHNEROVÁ, Eliška: *Obnova krojů v Přízřenicích. Závěrečná zpráva z výzkumu*. Brno: Ústav evropské etnologie FF MU, 2023.

- LUDVÍKOVÁ, Miroslava: *Kroj brněnského venkova*. Brno: Městské kulturní středisko S. K. Neumanna, 1981.
- NOVÁKOVÁ, Lenka: Tradiční oděv na Brněnsku. In: Fasora, Lukáš – Štěpánek, Václav (eds.): *Dějiny Brna 6. Předměstské obce*. Brno: Archiv města Brna, 2017, s. 207-227.
- MORAVCOVÁ, Mirjam: *Národní oděv roku 1848. Ke vzniku národně politického symbolu*. Praha: Academia, 1986.
- PATOČKA, Jiří – HEŘMANOVÁ, Eva: *Lokální a regionální kultura v České republice. Kulturní prostor, kulturní politika a kulturní dědictví*. Praha: ASPI, 2008.
- PAVLICOVÁ, Martina – UHLÍKOVÁ, Lucie (eds.): *Od folkloru k folklorismu. Slovník folklorního hnutí na Moravě a ve Slezsku*. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1997.
- PAVLICOVÁ, Martina – UHLÍKOVÁ, Lucie: Folklor, folklorismus a etnokulturní tradice. Příspěvek k terminologické diskusi. In: Blahůšek, Jan – Jančář, Josef (eds.): *Etnologie – současnost a terminologické otázky*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2008, s. 50-56.
- RÁMIŠOVÁ, Šárka: *S hrdostí nošený. Sokolský kroj, úbor a scénický kostým*. Praha: Národní muzeum, 2018.
- ROMÁNKOVÁ, Eva: Od národního hnutí k folklorismu. Proměna lidového oděvu v Evropě v 19. a 20. století. *Národopisná revue* 26, 2016, č. 3, s. 179-190.
- ŘEHÁKOVÁ, Blanka – VLACHOVÁ, Klára: Národ, národní identita a národní hrdost v Evropě. *Sociologický časopis* 40, 2004, č. 4, s. 489-508.
- ŠOTKOVÁ, Blažena: *Naše lidové kroje*. Praha: Vyšehrad, 1951.
- SVOBODOVÁ, Vlasta: Lidový kroj na brněnských předměstích. *Český lid* 75, 1988, č. 2, s. 78-84.
- SVOBODOVÁ, Vlasta: O lidovém kroji a městském odívání. In: Sirovátka, Oldřich a kolektiv: *Město pod Špilberkem. O lidové kultuře, tradicích a životě lidí v Brně a okolí*. Brno: Doplněk, 1993, s. 89-97.
- SZALÓ, Csaba: Sociologie formování sociálních identit. In: Szaló, Csaba – Nosál, Igor: *Mozaika v rekonstrukci. Formování sociálních identit v současné střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 13-36.
- TRÁVNÍČEK, Josef: *Moravské typy z Líšně u Brna dle originálů Marie Gardavské*. Brno: Národopisný soubor Líšňáci, 2013.
- VÁLKA, Miroslav: Dílo Marie Gardavské jako ikonografický pramen ke studiu lidového oděvu. *Folia ethnographica* 32, 1998, s. 57-68.
- ŽALUDOVÁ, Lenka: *Hody na brněnském sídlišti Vinohrady*. Bakalářská práce. Brno: Ústav evropské etnologie FF MU, 2012.